

ÄREKRÄNKNING MOT KOLLEKTIVA ENHETER.

AV

PROFESSOR EM. FOLKE WETTER.

ALLMÄNNA FÖRUTSÄTTNINGAR FÖR ÄREKRÄNKNING MOT KOLLEKTIVA ENHETER.

Ärekränkning, som typiskt riktar sig mot enskild man, kan förövas mot flera personer med användande av en för dem gemensam kollektivbeteckning. En nedsättande uppgift eller ett kränkande omdöme avser t. ex. bisittarna i en domstol, styrelseledamöterna i en förening eller fastighetsägarna i en stad. Huruvida ärekränkningen träffar alla eller endast viss eller vissa personer som efter orden omfattas av kollektivbeteckningen, avgöres i första rummet efter huru uttalandet uppfattas av den eller dem till vilka det riktas. Där adressaten själv icke beröres av det nedsättande uttalandet, angriper detta anseendet hos de personer till vilka han hänför uttalandet. Avser uttalandet personer som själva äro närvarande, t. ex. vid ett sammanträde, blir likaledes avgörande, i vilken omfattning dessa var för sig finna sig träffade. Huruvida förnärmelsen mot de sålunda objektivt angripna personerna kan straffas, beror ytterligare av gärningsmannens uppsåt, som icke sällan utvisar att en kollektivbeteckning varit överdriven och avsedd att uppfattas med prutmån.

Ju större den personkrets är som omfattas av det ärekränkande uttalandet, dess mer förlorar detta sin karaktär av att objektivt eller enligt gärningsmannens uppsåt angripa enskilda personers ära. Uttalanden om stora folkgrupper, t. ex. judarna, kapitalister eller militärer i allmänhet, uppfattas endast under särskilda omständigheter såsom riktade mot vissa enskilda personer, t. ex. de vid tillfället närvarande representanterna för gruppen. Saknas sådana omständigheter, är gärningen otjänlig till att skada någon enskilds anseende eller självkänsla. Eventuellt

kvarstår såsom dess enda innebörd att uttrycka en värdering av gruppen såsom enhet.

Den kollektiva ärekränkningen ger i hithörande avseenden visserligen upphov till vanskliga bevisbedömanden, då någon enskild väcker åtal, men knappast till något lagstiftningsproblem. I Danmark har emellertid under förarbetena till strafflagen av år 1930 förslag varit uppe att vid ärekränkning mot en av flera personer bestående myndighet tillägga åtalsrätt jämväl åt den som på grund av förordnande eller val må anses representera myndigheten i fråga.¹ Och i dansk rättspraxis har ansetts, utan begränsning till myndighet, att en kollektiv enhets representant har åtalsrätt, när de förnärmade personerna fortfarande stå i förbindelse med den kollektiva enheten och utgöra flertalet inom denna.² I Norge har i stället genom lagändring år 1939 allmän åklagare tillagts rätt att utan angivelse åtala en ärekränkning som är riktad mot en obestämd krets eller ett större antal personer, när det finnes påkallat av allmänna hänsyn.

Från ärekränkning mot ett flertal personer under kollektivbeteckning bör skiljas ärekränkning mot kollektiva enheter såsom sådana. I senare fallet avser den nedsättande uppgiften eller det kränkande omdömet kollektivet självt. Uttalandet behöver icke inbegripa någon som helst person som tillhör kollektivet, men beteckningen av kollektivet kan ha givits på sådant sätt, att den samtidigt omfattar viss eller vissa personer.

Så länge äran uppfattades såsom ett rent personligt skyddsobjekt i likhet med kroppsintegritet eller rörelsefrihet, kunde en kollektiv enhet icke vara föremål för ärekränkning. Under påverkan av äldre tysk doktrin har en sådan uppfattning hos oss hävdats av HAMMARSKJÖLD och HAGSTRÖMER, då dessa begränsa äran till att avse allenast den moraliska värderingen av en människa. Enligt Hagströmer är skyddsobjektet vid ärekränkning individens intresse av att betraktas och behandlas såsom en i sedligt avseende oförvitlig människa. Därav drar han slutsatsen att ärekränkning ej kan begås mot juridiska personer, ty något sedligt värde som ju är objekt för ärekränkning ha de ej.

Det förefaller dock som om denna doktrinära begränsning till sedlig värdering icke verifieras vare sig av straffbuden själva

¹ TORP, Betänkning 1917 § 245.

² KRABBE-RASTING, Borgerlig Straffelov udgivet med Kommentarer 1947 s. 616.

eller av deras tillämpning i praxis. Enligt 16:7 SL straffas beskyllning för brott i allmänhet utan hänsyn till att många förseelser äro sedligt indifferent. De i 16:8 SL avsedda beskyllningarna för gärning eller last kunna vara menliga för den beskylldes yrke, näring eller fortkomst och alltså ägnade att skada även hans s. k. yrkesära, vari inbegripas kunskaper, färdigheter, ekonomi och annat långt utöver den gräns där det kan anses sedligt förkastligt att utöva yrket eller befattningen. Men även om man uppfattar 16:8 SL i denna del såsom utvidgning i förhållande till egentlig ärekränkning, har redan denna beskrivits såsom beskyllning för gärning som är menlig för den beskylldes ära, goda namn och medborgerliga anseende. Sistnämnda uttryck liksom det samtida begreppet förlust av medborgerligt förtroende innebär, att någon av medborgarna bedömes på visst sätt.¹ Detta bedömande är emellertid icke begränsat till moralisk värdering utan utgör ett mera allsidigt bedömande efter sociala värdesynpunkter. Slutligen är det otvivelaktigt, att beskrivningen av förolämpningsbrott i 16:9 och 11 SL varigenom yttergränsen uppdrages för egentlig ärekränkning icke innehåller någon anknytning till sedlig värdering utan avser uttryck för missaktning i allmänhet inom den sociala sammanlevnaden.

Från rättspraxis kan erinras om att till angrepp på medborgerligt anseende hänförts beskyllning mot läkare för att han ställt oriktig diagnos ävensom på grund därav verkställt en operation som medfört döden, likaledes mot innehavare av en bageriaffär för det han saluhållit bröd till oskäligt högt pris samt mot lokförare för att han underlätit att till en stationskarl erlägga överenskommen betalning för mat och husrum, oaktat lokföraren därför uppburit traktamentsersättning (NJA 1910 s. 19 och 184 samt SvJT 1944 Rf s. 60).

Vid strafflagsreformen torde man kunna utgå från att ärekränkningsskyddet i nutida samhällsliv icke kan begränsas till att avse en människas värde i sedligt avseende utan måste omfatta hennes ställning i alla de hänseenden som betinga hennes sociala bedömande och bemötande i samhällsomgivningen. Ett socialt värde tillskrives emellertid även kollektiva enheter. Det blir därför en uppgift att undersöka, i vilken omfattning de skyddsintressen som ligga till grund för gestaltningen av äre-

¹ I dansk lagtext motsvaras uttrycket medborgerligt anseende av Medborgeres Agtelse, jfr s. 565.

kränkingsbrotten mot enskild man äga motsvarighet även i förhållande till kollektiva enheter. Härvid förtjänar först beaktas att enskild mans ära är föremål för skydd i två särskilda riktningar, nämligen såsom subjektiv och såsom objektiv ära.

Såsom subjektiv ära brukar betecknas någons hederskänsla eller självkänsla. Denna känsla av eget värde kan endast föreligga hos en person och icke hos en kollektiv enhet. Därav har man stundom omedelbart dragit slutsatsen, att en kollektiv enhet icke kan vara föremål för angrepp på subjektiv ära.¹ Det förtjänar emellertid beaktas att hos de personer som ingå i en kollektiv enhet kan förekomma en mot den personliga självkänslan svarande känsla av respekt och aktning för den kollektiva enheten och dess verksamhet. Hos enskilda medlemmar av religionssamfund eller andra ideella sammanslutningar kan en sådan samfundskänsla göra sig gällande med en styrka som ej står tillbaka för den egna självkänslan. En liknande tankegång har i äldre dansk doktrin åberopats såsom stöd för att tillämpa ärekränkingsbestämmelserna i strafflagen av år 1866 på angrepp mot myndigheter och andra kollektiva enheter av offentlig karaktär, emedan angreppet ansågs riktat mot »medlemmar till en offentlighetsrättslig enhet anknutna samfundsära».²

Såsom föremål för straffskydd är det likväl icke motiverat att likställa en persons känsla för en kollektiv enhets värde med hans självkänsla. Hos enskilda människor är självkänslan en typisk företeelse; men det är inom kollektiva enheter icke något typiskt eller ens mera allmänt förekommande, att de intresserade personerna hysa någon samfundskänsla. Därtill kommer att även de som tillhöra en kollektiv enhet i regel själva framträda såsom bedömare av dess anseende. De äro i detta avseende likställda med de utanför den kollektiva enheten stående bedömare i samhällsomgivningen. Därigenom uppkommer behov av att skydda den kollektiva enhetens anseende även mot kränkningar som inriktas på dess egna intressenter, t. ex. en propaganda för att förmå dem att utträda ur gemenskapen. På grund därav synas ärekränkningar i förhållande till intressenterna böra bedömas såsom angrepp på den kollektiva enhetens anseende och icke såsom kränkning av en med den personliga självkänslan jämförd samfundskänsla.

¹ THYRÉN, Förberedande utkast till strafflag. Speciella delen II 1919 s. 36.

² Goos, Den danske Strafferets specielle Del I 1895 s. 217.

Vad därefter beträffar objektiv ära eller någons anseende inom en samhällsomgivning är det otvivelaktigt, att en social värdering förekommer icke blott beträffande enskilda personer utan även rörande kollektiva enheter i allmänhet. För att en kollektiv enhets anseende skall kunna likställas med en enskild persons såsom föremål för straffskydd torde emellertid böra förutsättas att den kollektiva enheten är organiserad. I viss mån erfordras en organisation redan för att kunna differentiera ärekränkning mot den kollektiva enheten från sådana angrepp, som under kollektivbeteckning riktas mot enskilda personer tillhörande enheten. Framför allt bör emellertid beaktas att en enskild persons sociala anseende till väsentlig del utgöres av ett omdöme om hans verksamhet i samhället. Ur denna synpunkt är det påkallat, att en kollektiv enhet har en organisation varigenom behörigheten för enskilda personer att företräda kollektivet bestämmes och det blir möjligt att urskilja en av denna enhet själv utövad verksamhet. Slutligen är ärekränkning i processuellt avseende principiellt beroende av målsägandens åtal. Även om i framtiden allmän åklagares åtalsrätt här göres tillämplig, då åtal finnes påkallat ur allmän synpunkt, är likväl förefintligheten av en målsägande såsom primärt eller subsidiärt åtalsberättigad något för ärekränkingsbrotten väsentligt. Även målsäganderätten kräver i fråga om kollektiva enheter en organisation med behöriga organ såsom företrädare.

Den för ärekränkingskydd erforderliga organisationen torde utan vidare föreligga i fråga om kollektiva enheter vilka äro erkända såsom rättssubjekt inom offentlig eller privat rätt. Men även utanför kretsen av sådana rättssubjekt förekommer det, att kollektiva enheters verksamhet i samhällslivet bedömes fristående för sig och att de därför uppbära ett anseende som kan angripas genom ärekränkning. Framför allt är detta förhållande vanligt inom den offentliga förvaltningen på grund av omfattningen av där verksamma organ. Det är inom stat eller kommun i främsta rummet de särskilda myndigheterna och offentliga organen i övrigt, vilka med hänsyn till sin verksamhet på varje särskilt område äro föremål för ett socialt bedömande och mot vilka därför en ärekränkning kan riktas. Inom de privata organisationerna torde i allmänhet icke finnas tillräcklig grund för en motsvarande uppdelning av anseendet på flera organ; åtgärder som beslutas av en förenings styrelse eller av medlemmar-

na på föreningssammanträde bedömas enhetligt såsom föreningens verksamhet. Men organisationen i dess helhet kan vara objekt för ärekränkning, även om den i övrigt icke erkännes såsom rättssubjekt, t. ex. en kommitté som organiserats för en allmän insamling eller hjälpverksamhet eller en sammanslutning som icke fullgjort för rättssubjektivitet föreskriven registrering.

Av det sagda följer att oorganiserade kollektiva enheter principiellt icke böra ifrågakomma såsom objekt för ärekränkning. Därigenom uteslutas t. ex. familjer och släkter, grupper vilka allenast sammanhållas av gemensamhet i befattning eller yrke ävensom på annat sätt bestämda folkgrupper. Såsom ärekränkning bör ett angrepp på dessa kollektiva enheter bedömas endast i den mån det samtidigt kan anses riktat mot någon eller några till enheten hörande personer. Den kriminalisering som därutöver kan erfordras hör systematiskt hemma i annat sammanhang. Härmed överensstämmer att enligt 1948 års lagstiftning offentligt förtal och smädelse, jämte hotelse, mot folkgrupp med viss härstamning eller trosbekännelse kriminaliserats under beteckningen hets mot folkgrupp såsom ett brott mot allmän ordning i 11:7 SL och lagts under allmänt åtal.

ÄREKRÄNKNING MOT KOLLEKTIVA ENHETER I GÄLLANDE RÄTT OCH INFÖR STRAFFLAGSREFORMEN.

De allmänna ärekränkingsbestämmelserna i 16 kap. SL ha enligt obestridd rättsuppfattning ansetts icke kunna tillämpas på angrepp mot kollektiva enheter. Denna begränsning härrör icke av någon principiell grund, enär såsom framgår av det föregående ärekränkningsskyddet avser en persons sociala anseende och motsvarighet därtill förekommer även i fråga om kollektiva enheter. Begränsningen är uteslutande positivrättslig och har erhållit direkt uttryck i parallellbestämmelsen i tryckfrihetsförordningen år 1812, där ärekränkning beskrives såsom angripelse emot enskild man. I strafflagen framgår begränsningen indirekt av en jämförelse med bestämmelserna om ärekränkning mot ämbets- eller tjänsteman i äldre 10:2 och 5 SL. Då på det offentliga området endast kriminaliserats ärekränkning mot dessa funktionärer personligen och icke angrepp på myndigheten, kunde privata kollektiva enheter så mycket mindre ifrågakomma såsom objekt för ärekränkning enligt 16 kap.

SL. Resultatet bekräftas av ett ledande rättsfall i NJA 1904 s. 483, där ett åtal för smädliga yttranden och missfirmliga gärningar mot ett aktiebolag ogillades, enär handlingarna såsom riktade icke mot viss person utan mot bolaget icke enligt lag kunde föranleda ansvar.

Oaktat den allmänna begränsningen i detta avseende i 16 kap. SL har emellertid ärekränkning mot vissa offentliga kollektiva enheter i några fall kriminaliserats eller föreslagits till kriminalisering. Redan enligt äldre 9:8 SL bestraffades såsom likställt med majestätsbrott, om man talar eller skriver smädliken eller förgriper sig med hotelse eller annan missfirmlig gärning emot riksstyrelse som i de fall grundlagen utsätter i Konungens ställe regeringen förer eller emot rikets ständer eller deras avdelningar eller utskott. Enligt 1948 års lagstiftning 9:4 SL begränsades den brottsliga handlingen till offentligt skymfande av ifrågavarande statsorgan; samtidigt tillfogades den icke helt adekvata brottsbeteckningen missfirmelse mot riksstyrelse eller mot riksdagen. Till båda stadgandena gavs parallellbestämmelser i tryckfrihetsförordningarna år 1812 och 1949. Denna kriminalisering av ärekränkning mot vissa högsta statsorgan fullgör emellertid en annan uppgift än de allmänna straffbestämmelserna för ärekränkning; den är ett led i värnandet av dessa organs ostörda funktion i statslivet. På grund därav saknar brottstypen principiell betydelse för det här behandlade problemet.

Detsamma gäller om en annan, genom 1940 års lagstiftning om förräderibrott m. m. i 8:4 SL först införd kriminalisering av offentliga smädelser mot främmande makt eller dess regering. Såsom brottsrekvisit upptogs en närmare beskriven fara i utrikespolitiskt avseende, och genom lagändring år 1942 utformades detta rekvisit därhän, att genom smädelsen framkallas fara för att rikets vänskapliga förbindelser med främmande makt skadas. I departementsförslaget år 1946 borttogs farorekvisitet samtidigt som kriminaliseringen begränsades till offentligt skymfande av främmande makt eller dess regering (8:10). I propositionen år 1948 uteslöts emellertid hela denna kriminalisering för att ånyo upptagas till övervägande i samband med frågan om ärekränkning mot myndighet. Det är emellertid tydligt, att kriminaliseringen av ärekränkning som riktar sig speciellt mot främmande makt eller dess regering har

såsom väsentlig uppgift att skydda rikets yttre säkerhet och därför principiellt måste bedömas ur denna särskilda synpunkt.

Den viktigaste framstötten för kriminalisering av ärekränkning mot kollektiva enheter skedde under förarbetena till 1948 års lagstiftning och avsåg ärekränkning mot myndighet eller annat offentligt organ. Såsom redan berörts straffbelades i äldre 10:2 och 5 SL såsom kvalificerade fall av ärekränkning, då sådant brott förövas mot ämbets- eller tjänsteman i eller för tjänsten. Denna kriminalisering som endast avsåg angrepp på tjänstemannen personligen utbyggdes i straffrättskommitténs förslag år 1944 10:3 med en straffbestämmelse som jämväl omfattade ärekränkning mot myndighet eller annat organ som äger besluta i allmänna angelägenheter. Beskrivningen å ärekränkningen överensstämde liksom förut nära med beskrivningen å förolämpningsbrott i 16:9 och 11 SL. Men eftersom förolämpning i 16 kap. har karaktären av en generell brottstyp, i förhållande vartill förtal enligt 16:7 och 8 utgöra speciella kvalificerade brottsfall, omfattade den föreslagna bestämmelsen även förtalsbrott mot myndighet eller annat offentligt organ. Under de livliga meningsbrytningarna rörande detta förslag framställdes ingen principiell invändning mot att kollektiva offentliga organ bereddes skydd mot ärekränkning. Men det befarades, att den föreslagna straffbestämmelsen kunde komma att stå hindrande i vägen för den fria kritikrätt i allmänna angelägenheter som bör finnas i ett demokratiskt samhälle. Denna intressekollision med friheten till debatt och kritik i samhällslivet är uppenbarligen kärnan i förevarande lagstiftningsproblem.

Ett försök till lösning gjordes i departementsförslaget år 1946 10:5 första stycket, enligt vilken bestämmelse straffbarheten vid ärekränkning mot myndighet begränsades till att avse offentligt skymfande. Därigenom uteslöts såväl förtal som förolämpning i andra fall än då, såsom det uttalades i motiven, beskyllningen sker i offentlig handling eller eljest riktar sig till allmänheten och dess form är skymflig. När sedan fråga uppkom att i nya tryckfrihetsförordningen införa en parallellbestämmelse om skymfande av myndighet genom tryckt skrift, möttes även denna begränsning i yttrandefriheten av gensagor, och på grund därav uppsköts frågan om kriminalisering av skymfande av myndighet till behandling i samband med ärekränkning mot kollektiva enheter i allmänhet vid revisionen av

16 kap. I 1948 års lagstiftning upptogs därför i 10:5 SL endast ärekränkning mot tjänsteman personligen i eller för hans befattning.

För lösningen av det problem om ärekränkning mot kollektiva enheter som sålunda i hela dess vidd skall angripas av lagstiftaren skola i det följande angivas några riktlinjer.

Till en början bör beröras ekonomiskt förtal och dess straffrättsliga ställning. Enligt 16:8 SL straffbelägges utsättande av rykte emot annan om gärning eller last som är menlig bl. a. för hans yrke, näring eller fortkomst. Såsom men av förtalet kan här ifrågakomma förmögenhetsskada eller annat förfång; i förra fallet föreligger ekonomiskt förtal. Detta förtal är till sitt väsen ett förmögenhetsbrott och kan liksom vilket annat förmögenhetsbrott som helst principiellt angripa varje kollektiv enhet som erkännes såsom rättssubjekt med egen förmögenhet. Härutinnan och i vissa i det följande berörda avseenden intar ekonomiskt förtal en särställning i förhållande till ärekränkning, som endast kan tillgodoses genom att överföra denna gärningstyp från brotten mot person till förmögenhetsbrotten.

En i förhållande till 16 kap. SL fristående straffbestämmelse för visst förtal på det ekonomiska området upptogs redan i patentlagstiftningskommitténs förslag till lag mot illojal konkurrens år 1915. Enligt 15 § stadgades straff för den som beträffande annans näringsverksamhet eller vad därmed äger samband i konkurrensavsikt lämnar någon uppgift ägnad att lända sagda näringsverksamhet till skada, därest icke uppgiften är bevisligen sann. I jämförelse med 16:8 SL innebar detta förslag en utvidgning av förtalens innehåll till att avse ett faktum i allmänhet vilket verkligt kunde fastställas, och uppgiften behövde icke vara för näringsidkaren nedsättande utan kunde innehålla t. ex. att en affär upphört eller att en fabrik blivit förstörd genom eldsvåda.¹ Under skada inbegrep förslaget icke blott förmögenhetsskada utan även annat förfång, t. ex. då förtalet försvårade erhållandet av dugliga arbetare. Liksom andra former av illojal konkurrens kunde förtalet förövas mot näringsidkare i allmänhet, även kollektiva enheter, och såsom målsägande vid brottet angavs i förslaget envar, rörande vilkens näringsverksamhet eller i samband därmed stående förhållanden

¹ Den i förslaget använda brottsrubriken »nedsättande av annans näringsverksamhet» var så till vida icke adekvat.

den ifrågavarande uppgiften lämnats. Den föreslagna kriminaliseringen av förtal i samband med lagstiftningen mot illojal konkurrens kom emellertid icke till stånd, och såsom skäl därför åberopade departementschefen den 4 april 1930 bl. a. det nära sambandet mellan förevarande lagstiftningsfråga och den tillämnade revisionen av allmänna strafflagen.¹

Behov av att kriminalisera ekonomiskt förtal föreligger emellertid icke endast inom ramen för lagstiftningen mot illojal konkurrens. Även mot uppgifter, vilka icke röra näringsverksamhet eller icke lämnas i konkurrensavsikt men som äro ägnade att medföra förmögenhetsskada, är straffskydd påkallat och detta oavsett om de äro socialt nedsättande, t. ex. uppgift om att någon kommit på obestånd eller avträtt sin egendom till konkurs. På grund därav synes i strafflagen böra upptagas en allmän bestämmelse om ekonomiskt förtal, varigenom någon lämnar sanninglös uppgift som är ägnad att skada annan. Bestämmelsen komme, såvitt angår förmögenhetsskada, i stort sett att täcka det förtal som föreslagits till kriminalisering i samband med illojal konkurrens. Vid ett på detta sätt utformat förmögenhetsbrott erfordras lika litet som eljest vid dessa brott någon legal regel för att inbegripa det fall, då brottet förövas mot en kollektiv enhet.

Efter avskiljande av ekonomiskt förtal kan frågan om ärekränkning mot kollektiva enheter upptagas uteslutande med hänsyn till sådant icke-ekonomiskt men, som är väsentligt för ärekränkning. Även skyddet mot sådana angrepp skulle mest följdriktigt tillgodoses, om lagstiftaren liksom inom förmögenhetsbrotten såsom brottsobjekt likställde kollektiva enheter med personer. Därigenom skulle kriminaliseringen utsträckas till angrepp på objektiva ära vilka riktas mot organiserade kollektiva enheter i allmänhet.

Till denna ståndpunkt har rättsutvecklingen i Norge och Danmark sedan länge anslutit sig. Liksom i Sverige saknas här uttryckliga bestämmelser om ärekränkning mot kollektiva enheter. I Norge har enligt lagstiftning år 1889 och därefter i strafflagen av år 1902 § 247 ärekränkande angrepp på anseende beskrivits såsom ägnade att skada annans goda namn och rykte eller att utsätta honom för hat, ringaktning eller förlust av den för hans ställning eller näring erforderliga tilliten. Det har an-

¹ NJA II 1931 s. 59.

setts, att lagens beskrivning att utsätta annan för förlust av den för hans näring resp. ställning erforderliga tilliten kunde direkt tillämpas även å kollektiva enheter med ekonomiskt resp. ideellt ändamål. I första rummet har straffskydd ansetts påkallat mot kreditskadande förtal, men även i andra avseenden har sådant skydd ansetts böra beredas.¹

I Danmarks strafflag av år 1930 § 267 straffbelägges den som kränker annans ära genom förnärmande ord eller handlingar eller genom att framställa eller fortsprida beskyllningar för ett förhållande som är ägnat att nedsätta den förnärmade i medborgares aktning. Denna beskrivning och en därmed nära överensstämmande i den äldre strafflagen av år 1866 ha tillämpats på ärekränkning mot kollektiva enheter, i främsta rummet myndigheter och andra statsorgan, t. ex. Köpenhamns polis och justitieministeriet. Därjämte har bestämmelsen ansetts omfatta angrepp på sammanslutningar med ekonomisk verksamhet.²

En fullständig kriminalisering av ärekränkning mot kollektiva enheter upptages i Schweiz uti ett år 1949 för förbundsförsamlingen framlagt förslag, varigenom såväl förtal, enkelt och kvalificerat, som förolämpning förklaras straffbara även där de rikta sig mot en myndighet eller en sammanslutning (*Personenverband*, Art. 177 bis). Under sammanslutningar hänföras enligt motiven dels juridiska personer dels andra organiserade persongrupper. Att myndighet inbegripits har föranlett invändning med hänsyn till intresset av fri kritik, och det har ifrågasatts att i detta fall begränsa straffskyddet till förtal och lämna förolämpning av myndighet straffri.³

I Sverige torde en kriminalisering efter dessa förebilder bliva beroende av befintliga möjligheter att genom reservationer garantera den frihet att öva allmän kritik som ingår såsom led i den medborgerliga yttrande- och tryckfriheten. Det är välbekant, att denna och övriga intressekollisioner vid ärekränkning hittills icke blivit föremål för legal reglering. Utvecklingen i rättspraxis och i doktrinen har icke heller utbildat sådana enhetliga och bestämda grundsatser som kunna upptagas i lag-

¹ SKEIE, Om ærekrænkelser efter norsk ret 1910 s. 230—233 och Den norske strafferett II 1946 s. 486 samt Rt 93 s. 474.

² KRABBE-RASTING, a. a. s. 616.

³ LUDWIG, Schweizerische Z. f. Strafrecht 1950 s. 36.

stiftningen. Det är därför sannolikt, att lagstiftaren måste stanna vid ett blankettstadgande varigenom nedsättande uppgifter eller omdömen om annan undantagas från straff då de äro påkallade av allmänt eller enskilt väl.

Även om man kan utgå från att intressekollisionerna i allmänhet vid ärekränkning vinna en godtagbar lösning genom att sålunda läggas under domarens bedömande enligt sedvanerätt eller arbiträr prövning, kan detta dock icke anses vara fallet då fråga är om friheten att öva kritik mot en kollektiv enhet. I förhållande till enskilda personer föreligger endast undantagsvis ett allmänt intresse av kritik, t. ex. då de äro offentligt verksamma såsom ämbetsmän, politiker, företagsledare eller dylikt. Riktas kritiken mot en kollektiv enhet, förekommer denna intressekollision som regel och gör sig gällande med ökad styrka. I främsta rummet gäller detta i förhållande till myndigheter och andra offentliga organ. Men även privata kollektiva organisationer intaga i nutidens samhällsliv i stor utsträckning sådan ställning och utöva sådan makt, som gör det vida viktigare att friheten till kritik mot dem icke begränsas än vad fallet är då kritiken avser enskilda personer.

För att tillgodose friheten till kritik i förhållande till myndigheter och kollektiva organisationer i allmänhet torde därför en legal begränsning böra genomföras redan i den primära kriminaliseringen av mot dem riktad ärekränkning.

Ett förslag till sådan begränsning framlades, såsom förut nämnts, i departementsförslaget år 1946, där såvitt angår ärekränkning mot myndighet och andra offentliga organ straffbarheten begränsades till offentligt skymfande. Frågan är då, om denna begränsning ger en tillfredsställande lösning av intressekollisionen mellan ärekränkningsskydd och friheten till allmän kritik. Enligt motiven föreligger ett skymfande allenast i sådana fall, då formen för framförandet är förgriplig. Saklig kritik även om den innefattar oriktiga uppgifter kan icke anses skymfande och lämnas alltså straffri. Den reella innebörden av en skymflig form torde emellertid vara, att denna i och för sig är uttryck för en generell missaktning, vad THYRÉN kallat ett underkännande av äran *in abstracto*; därjämte erfordras att missaktningen är av högre grad, förakt eller avsky. Ett så beskaffat skymfande kan förekomma ensamt för sig eller i förbindelse med en nedsättande uppgift eller ett nedsättande omdöme

i något mera bestämt avseende. I senare fallet har straffbarheten avsetts omfatta icke uppgiften eller omdömet utan endast skymfandet.

Från ärekränkningsskyddets synpunkt innebär emellertid denna begränsning, att de minst farliga angreppen kriminaliseras och de farligaste lämnas straffria. Då ärekränkning, såsom skett i gällande lag, uppdelats i en kvalificerad brottstyp förtal och ett enkelt förolämpningsbrott, har den grundläggande synpunkten varit den olika graden av farlighet hos dessa angrepp. Olikheten gör sig främst gällande i fråga om angrepp på objektiv ära och betingas av den vida mer suggestiva inverkan på andras bedömande, som en beskyllning för ett förkastligt handlande eller en uppgift om ett nedsättande faktum utövar i jämförelse med omdömen vilka utan stöd av fakta utslutande bero av meddelarens auktoritet. Den såsom förtal kvalificerade ärekränkningen har visserligen i 16:7 och 8 SL avgränsats snävare än som följer av denna synpunkt, i det att förtalets innehåll beskrivits såsom brott i allmänhet eller ickestraffbar men nedsättande gärning eller last. Denna begränsning återgår emellertid på en äldre skuldsynpunkt, vilkens undanskjutande konsekvent leder till att vid reformen av ärekränkningsbrotten utvidga förtalets innehåll till att omfatta uppgifter om nedsättande fakta i allmänhet.

Det förtal som i lagen kriminaliseras såsom särskilt farligt angrepp på enskild persons anseende bibehåller samma karaktär av svårare angrepp, då det riktas mot en kollektiv enhet. Det är därför i främsta rummet mot förtalsbrott som straffskydd bör beredas sådana enheter i den mån detta är möjligt utan att åsidosätta intresset av fri kritik.

Då förtalets innehåll principiellt utgöres av fakta vilkas verklighet kan göras till föremål för bevisning och konstatering vid domstol, erbjuder sig möjligheten att bestämma straffbarhetsgränsen efter den synpunkten, att kritikfriheten icke förtjänar att upprätthållas i fråga om sanningslösa uppgifter. Under förutsättning att det principiella utestängandet av sanningsbevis i gällande rätt upphäves,¹ kan därför förtal mot kollektiva enheter — utan att kritikfriheten åsidosättes — kriminaliseras i första rummet, då med tillämpning av vanliga bevisregler i

¹ Här om se STURE PETRÉN, Sanningsbeviset vid ärekränkning inför strafflagsreformen, SvJT 1948 s. 165 o. f.

brottmål uppgiften visas vara sanningslös och dess osanning fäckt av uppgiftslämnarens uppsåt. I andra rummet kan kriminaliseringen tänkas omfatta förtal, där uppgiften likaledes visas vara sanningslös och uppgiftslämnaren visserligen icke insett men bort inse dess osanning. Icke heller i dessa kulpafall torde en begränsning av friheten till kritik framstå såsom obefogad, om man beaktar att vid bedömande, huruvida ett misslag är ousäktligt, hänsyn måste tagas bl. a. till de betingelser under vilka nyhetsförmedlingen i press och radio arbetar. Från kriminalisering skulle däremot i kritikfrihetens intresse uteslutas dels alla om kollektiva enheter lämnade uppgifter, vilka antingen visas vara sanna eller vilkas sanning eller osanning icke kan utredas, dels bevisligen osanna uppgifter, vilka lämnats i god tro i det att uppgiftslämnaren saknat skälig anledning antaga att uppgiften var osann.

De angivna synpunkterna synas tillämpliga i lika mån på förtal mot myndigheter och andra offentliga organ å ena sidan och förtal mot privata kollektiva enheter å den andra. Visserligen är intressekollisionen mera tillspetsad i fråga om myndigheter och likställda. I förhållande till dem är kritikens frihet en oundgänglig betingelse för rättssäkerhet och redbarhet i det offentliga samhällslivet. Samtidigt gör sig intresset att skydda myndigheternas auktoritet mot osanna beskyllningar gällande med ökad styrka. Den avvägning lagstiftaren i dessa fall stannar vid synes det oaktat kunna tillämpas även i förhållande till de privata kollektiva enheterna. Visserligen representera dessa med hänsyn till sin sociala betydelse hela skalan från maktfaktorer sådana som de stora politiska och ekonomiska organisationerna ävensom tidningsföretagen till de smärre bostadsföreningarna, familjebolagen och stiftelserna vilka närmast äro likställda med enskilda personer. Deras betydelse kan emellertid icke graderas efter organisationens typ av förening, aktiebolag, stiftelse m. fl., och intressekollisionen måste därför lösas efter vad som erfordras för att tillgodose kritikfriheten beträffande de i samhällslivet mest ingripande organisationerna. I fråga om dem kan icke ifrågasättas en längre gående begränsning av yttrandefriheten än beträffande de offentliga organen.

Ett kvalificerat fall av förtal mot myndighet och likställda organ medelst osann uppgift kriminaliseras för närvarande så-

som ett led i samhällsfarlig ryktesspridning enligt 11:6 SL. Såsom kvalificerande rekvisit upptagas här att uppgiften sprides bland allmänheten, antingen den lämnas offentligen eller sprides på annat sätt, samt att den är ägnad att undergräva aktningen för myndigheten vilket endast gäller om en begränsad del av vad som kan hänföras till nedsättande uppgifter. Därtill kommer att uppgiftslämnaren skall ha insett uppgiftens sanningslöshet. Därest samhällsfarlig ryktesspridning kan tillämpas, konsumerar detta brott ett däri ingående förtalsbrott.

Av det föregående framgår att ärekränkningskyddet i fråga om kollektiva enheter i främsta rummet bör avse de svårare förtalsbrotten. Det återstår att undersöka, om jämte dem även svårare förolämpningsbrott av typen skymfande böra kriminaliseras i detta sammanhang. Ur synpunkten av fri samhällskritik kan icke resas avgörande hinder mot en sådan bestämmelse. Möjligen kan invändas att gränsen mellan skymfande såsom uttryck för generell missaktning av högre grad och annan förolämpning icke är skarp och därför icke fyller samma anspråk på rättssäkerhet som förenämnda gräns inom förtalsbrotten. Såsom medel att skydda kollektiva enheters anseende har emellertid kriminalisering av skymfande en mycket begränsad betydelse. Den skadliga verkan av skymfande är mest utpräglad vid sådana angrepp, som riktas mot en persons självkänsla och i detta avseende otvivelaktigt kunna tillfoga svårt lidande. Men såsom tidigare berörts förekommer hos kollektiva enheter icke någon verklig motsvarighet till denna subjektiva ära. En annan sak är, att skymfandet samtidigt kan riktas mot personer tillhörande den kollektiva enheten och kränka deras självkänsla. Såsom angrepp på objektiv ära åter är skymfande i typiska fall på grund av sin abstrakta karaktär mindre farligt än förolämpning genom mera bestämda omdömen. Till och med såsom led i en fortgående propaganda torde skymfande invektiv och föraktyttringar, vilka sakna stöd av fakta eller mera bestämda omdömen, endast medföra ringa suggestiv verkan. Ett effektivt skydd för kollektiva enheters anseende uppnår man därför icke genom att kriminalisera skymfande. Det är vid denna gärningstyp mindre fråga om ärekränkningskydd än om att tillgodose ett allmänt ordningsintresse, vilket huvudsakligen gör sig gällande i förhållande till myndigheter och andra offentliga kollektiva enheter. Måhända kan detta intresse alter-

nativt beredas tillräckligt skydd genom speciella straffbestäm-
melser av den art som upptagits i RB 9:5 angående kränkande
av domstols värdighet.¹

Förestående studie har tillkommit såsom arbetspromemoria
inom straffrättskommittén och tillägnas BIRGER EKEBERG så-
som uttryck för hög uppskattning av hans oförlikneliga led-
ning av kommitténs arbete under tretton år.

¹ NELSON, Rätt och ära, studier i svensk straffrätt, 1950, har jag till viss del
haft tillgänglig i korrektur men icke kunnat i enskildheter citera.